

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Olasz novella Zápolya János királyról.

A cinquecento novellistái között méltán rászolgál érdeklődésünkre Sebastiano Erizzo (1525—1585) velencei patricius *Le sei giornate* című dekameronja, nemcsak irodalmi értékénél, hanem magyar vonatkozásánál fogva is, amennyiben Zápolya János királyról érdekes novellát tartalmaz.

A mű, amelynek bibliográfiáját Giambattista Passano állította össze,* először 1567-ben jelent meg, s bár összesen kilenc kiadást is megért, mind amellet az említett fejezet a magyar kutatók részéről máig sem részesült figyelemben, amiért érdemesnek tartom alább szószerinti fordításomban közölni.

*

(*Giornata II, avvenimento 11.*)

János magyar királytól inasa egy gyűrűt lopott. A tolvaj aztán egy piktort vádolt meg a bűnnel, aki a kőpadon magára vállalván a lopást, halálra ítéltetett. Az ítéletet azonban mégis csak elkerülte az ártatlan, mert az inas idejekorán bevallotta bűnét. A király persze elbocsátotta szolgálatából a hűtlent, ellenben neki ajándékozta a gyűrűt.

Most jut eszembe, hallottam egyszer mesélni, hogy János vajdának, midőn magyar király lón, volt egy inasa, akinek őrizetére bízta beceses holmijait. Keze ügyében lévén tehát minden drágaság, módjában állott neki a kincsládából elesenni egy gyűrűt, mely szerfelett kedves volt a királynak, mivel feleségétől kapta ajándékba. A király különben a spanyol fal mögül szemtanuja volt szolgája hűtlenségének, mindazonáltal gyanúja sem támadt, vélvén, hogy az inas csupán azért vette el az ékszert, hogy megmutassa valamely barátjának. Csak napok multával, midőn eszébe jutott a látott jelenet, győződött meg a lopásról, mivel a gyűrűt hiába kereste helyén.

Bár tüstént nem akarta leálcázni a tolvajt, este mégis szólt neki vetkőzés közben, hogy másnap a feleségétől kanott gyűrűt óhajtja felvenni, miért is figyelmeztesse reá, ha netán megfedekezne róla és mindenestre készítse elő. De elmúlt a másnap, el a harmadik, csak az inas maradt néma és tétlen, mert se nem figyelmeztette urát szándékára, se nem készítette elő számára az ékszert; sőt midőn a király újra megismételte kívánságát, még szava sem volt, nemhogy teljesítette volna azt.

Látván most már a király, hogy hiábavaló minden várakozása, egy reggel határozottan utasította az inast:

— No csak menj azonnal, s hozd nekem gyorsan azt a gyűrűt!

A szolga kellenlenül távozott a szomszéd szobába, de csakhamar üres kézzel tért vissza, zavartan jelentvén, hogy a kért ékszert nem találja helyén, talán Őfelsége nem emlékezik, hogy előbb már elvitte onnan. A király azonban biztosította, hogy szó sincs róla, mire az inas színlelve újra keresni ment; de hiába forgatván fel mindent, végre is el akarta hitetni urával, hogy csakis ama festő lophatta el, aki a napokban itt dolgozott.

* *I Novellieri Italiani in prosa*, 2-a ed. Torino 1878. I, 291—293. De azóta is megjelent a *Scrittori d'Italia* c. sorozat 3-ik kötetében: „*Novellieri minori del cinquecento*”; G. Parabosco, S. Erizzo. A cura di Giuseppe Gigli e Fausto Nicolini, Bari 1912“, hol a 273—276. ll-on olvasható a minket érdeklő novella.

A király ámbár figyelmeztette, hogy ne rágalmazzon bizonyíték nélkül, mindazonáltal az inas oly határozottan állította vadját, hogy a piktort bebörtönöztek és kínvallatásokkal kényszerítettek vallomásra. Így hát a szégyén ördög kénytelen volt magára vállalni a bünt és halálra is ítéltetett, mivel bevallotta, hogy valóban ő lopta el a gyűrűt és azt eladás vegett Italiába küldötte.

Erre a király maga elé parancsolta hűtlen szolgáját, s lelkére kötötte, hogy ne engedje az ártatlant meglakolni a bünert, melyet ő követett el, nem pedig a festő, mert igenis nagyon jól tudja, mely napon, mely órában és hogyan követte el a tolvajlást.

Az inas hallván mindezeket, ura lábai elé vetvén magát, bocsánatért esedezett, mire a király így szólt:

— Ami minket illet, készséggel megbocsátanánk neked, de az igazság nem engedi, hogy bocsánatot nyerj a másikért; igazságot kell előbb szolgáltatni az ártatlannak és vissza kell helyezni őt a szabad életbe. Ezért tenát színelid, hogy megtaláltad a gyűrűt, mert csak így fog kitűnni a festő ártatlansága, és az, hogy meg nem igaz, amit a vallatás künjai között mondtál.

Mivel az inas tényleg úgy eselekedett, ahogy ura óhajtotta, a festő vissza is nyerte szabadságát. A király pedig újra hivatván őt, mondá neki:

— Bármily súlyos legyen is vétked, melyet az Isten, az igazság és a festő, nem különben mi ellenünk követtél el, de mivel megbocsát a „magyarok Istene”*(?), mi szintén megbocsátunk neked. Viszont te, meg vagyunk győződve róla, sohasem bocsátanád meg jószágunkat, miért is úgy határozotunk, hogy dolgodra eresztünk, menj tehát, amerre tetszik.

A bölcs király e szavakkal kétségtelenül azt akarta kifejezni, hogy aki szándékosan sért, sohasem szűnik meg rosszindulattal és gyűlölettel lenni a saját magán esett sérelemmel szemben. Mindazonáltal nem akarván megszégyeníteni inasát, meghagyta neki, hogy nyilvánosan kérje elbocsátását, mit ha maga látszólag ellenezne is, ő csak tartson ki annál állhatatosabban szándéka mellett.

Elérkezvén tehát a kedvező alkalom, a király épp ebédnél ült, midőn lábai elé borult az inas, kérve-kérvén urát, hogy bocsássa el szolgálatából, mivel édesanyja kívánságára a Bold. Szűznek tett fogadalma következtében Loretőba kell zárandokolnia. A király csodálkozást színelte, hogy oly hosszú szolgálat után távozni készül, éppen midőn megjutalmazni akarja, amit tényleg szándékolt is, mert nem remélt találni mást, aki neki annyira kedves lehetne, amennyire ez volt. Kölesönösen kérették tehát egymást udvarias szavakkal, míg nem a szolga köteles hála és köszönet nyilvánítása mellett kijelentette, hogy kénytelen távozni. És ekkor a király, aki a nyilvánosság előtt már is annyi jelét adta kegyének, könnyezni látszott, miközben tekintete a neki oly kedves gyűrűre esett, melyet megforgatván, lehúzott újjáról és az inas felé nyújtott e szavakkal:

— Minthogy eltökélt szándékod távozni tőlünk, mert az Istennel többet akarsz törődni, mint az emberekkel, ha valamiben hasznát látod e gyűrűnek, kérd tulajdonul és mi neked adjuk, (bármennyire kedves is az nekünk), hogy ily módon emlékeztessünk téged, magunk pedig feledhessünk.

Többet nem mondott, de ennyi is elég volt megértetni az inással, hogy csak azért válik meg a gyűrűtől, mert feledni akarja, hogy általa oly kedves szolgáját vesztette el, amilyen ő volt a bün elkövetése előtt, és mert azzal állandóan emlékeztetni akarja őt botlására, hogy ezentúl jobb életet folytasson, mint aminőt nála kezdett.

Valóban nagyszerű és királyi gesztus volt ez, mert vele a fejedelem a többiek előtt leplezni tudta ama dicséretre és csodálatra méltó két erényét, melyet mérsékletével tanusított a szolga gyalázatosságának elviselésében és nagylelkiségével azzal szemben, aki méltán megérdemelte volna a bosszút.

Közli: Dr. Florio Banfi.

* Az idézett kiadásban *Iddio de' maggiori* áll, ami azonban sajtóhiba is lehet *Iddio dei magiari* helyett.

A piaristák bukaresti letelepedésének kísérlete és Mavrocordat Konstantin.

Az újkori szellemi és műveltségi mozgalmak legegészségesebb és leghasznosabb áramlata a nevelés kérdése volt. Legonzetlenebb képviselője Pestalozzi J. Henrik (1746–1827). Pestalozzi fellépésekor azonban az eszme már nem volt új. Előtte épen két évszázaddal megfogant az Calasanza Szent József (1556–1648), a piarista-rend jamber alapítójának lelkében.

Az 1597-ben alapított rend gyors elterjedése Europa különböző országaiban arra vall, hogy a piaristák magasztos eszmének lettek magvetői. Többek között a piarista-rend Magyarországon örvendett a legnagyobb népszerűségnek. Működési terét csakhamar kiterjesztette Erdélyre és a Bánátra is. Itt Beszterce (1717), Nagykaroly (1725), Máramarossziget (1750), Medgyes (1736), Szentanna (1751), Kolozsvár (1776) és Temesvár (1790) lettek a piaristák műveltséget árasztó telepei.

A bánáti piaristák egy része a passarovicai békét (1718) követő osztrák megszállás alatt Oltenia fővárosába, Craiovába, is eljutott.¹

A XVIII. század derekán a piaristák Bukarestben próbáltak iskolát nyitni, de tervük eddig még teljesen ismeretlen okból meghiusult.

A XVIII. század a román fejedelemségek leggyászosabb korszaka, az u. n. Fanariotakorszak volt. A tronkövetelők gomba módjára szaporodtak a török portán. Ezek között legtekintélyesebb esatád a Mavrocordatoké volt. E család tagjai közül különösen Mavrocordat Konstantin emelkedett ki. Tíz rendben uralkodott a két fejedelemségben és üdvös reformokat honosított meg azokban. Ezért a „haza atyjának” nevezték el Munteniában.²

Mavrocordat Konstantin felvilágosult szellemű uralkodó volt. Atyja, Mavrocordat Miklós, a család megalapítója, kitűnő nevelést adott fiának. Amikor trónra jutott, a kor szellemének hatása alatt ő is újításokkal lépett fel. Újításai között különösen említésre méltók a tanügyre vonatkozók. Iskolaügyi reformjai azt mutatják, hogy a műveltségnek, tudománynak és a haladásnak buzgó és bőkezű támogatója volt. Görög lévén, természetes, hogy elsősorban a görög kultúrának nyújtott segédkezet.³ E mellett azonban a latint és egyéb tudományágakat is pártolta. Könyvtárakat is létesített.

Hogy a görög nyelven és kultúrán kívül más irányú tudományos törekvések is érdekelték, bizonyítja a XVIII. század legőszintébb és legeredetibb krónikása, egyúttal az uralkodó udvari krónikása, Neculce János, aki szemtanúja lévén Mavrocordat reformjainak, azt mondja róla, hogy ő „szerette a tudományokat és szerette, hogy levelezésben álljon az idegen országokkal”.⁴ Azaz e levelezésekben a külföldi eszmeáramlatokat óhajtott megismerni.

1745-ben nagy tervei voltak. Kihallgatáson fogadott egy misszionárius atyát, akivel többek között egy Bukarestben felállítandó főiskoláról tárgyalt. „Jezsuitákat szeretett volna alkalmazni két fiacskája mellé tanítókul és két testvért (frater) vagy két misszionáriust akart behozni egy kollégium megalapítása céljából, ahol az ifjúságot tanítanák isteni és emberi tudományokra, latin és vulgáris (görög) nyelven.”⁵ A kollégium megalapítása („fundarea unui colegiu”) erősen foglalkoztatta Mavrocordatot, mert 1746-ban Becich Antal kath. püspökkel újból tárgyalásokat folytatott ebben az ügyben.⁶

¹ Dr. Patay József: *A piarista-rend Erdélyben. Különnyomat Az erdélyi katholicizmus múltja és jelene* c. munkából. Dicsőszentmárton, 1925. 9. l.

² Dr. Lupuş János: *Istoria Românilor*. Cluj, 1929. 222. kkl.

³ Xenopol D. Sándor: *Istoria Românilor din Dacia Traiană*. Bucureşti, 1930. X. k. 171. kkl.

⁴ Xenopol, id. m. IX. k. 51. l.

⁵ Jorga Miklós: *Istoria literaturii române dela 1688—1780*. Bucureşti, 1928. II. k. 2. kiad. 507. l.

⁶ U. o.

Úgy látszik Mavrocordat Konstantin (aki negyed ízben uralkodott most Havasalföldön, 1744. júl.—1748. ápr.) nemzetművelő eszméi és törekvései eljutottak a Szentatya rülébe is. Valóban 1740-ban XIV. Benedek (1740—58) egy követseget küld Mavrocordat Konstantinhoz.⁷ A követseget az aquinói Szent Tamásról nevezett Dezericius Innocentius piarista generalis asszisztens vezette s mellé társul a magyar származású Conradi Norbertet adta.⁸ Ketségkívül a legáció célja a piarista-rend Bukarestben való teleleptése volt. Hogy mire vezettek a tárgyalások a kultúrát szerető uralkodóval, erre nézve semmi nyomot nem találtam. Tény az, hogy a piaristák Bukarestben nem gyűjthettek fel az evangélium és a művelődés világitó fáklyáját.

A pápa küldöttsége tehát a rend befogadása érdekében eredménytelenül járt, de valami hatása mégis maradt, mert a küldöttség egyik tagját, nevezetesen Conradi Norbert piaristát, később ott találjuk az egyik bukaresti iskola tanári karában.⁹

Conradi Norbert¹⁰ a piarista-rend egyik legérdemesebb és legtudósabb tagja volt. Pesten született s alig 15 éves korában magára öitötte a kiváló rend szerzetesi ruháját (1733). Korán magára hívta a figyelmet nagy tehetségével és szorgalmával. Pappá szentelése előtt rendfőnöke Rómába küldi theologiai tudásának kibővítésére. Eles látásának és kitűnő szellemi tulajdonságainak híre a pápai udvarba is eljutott. XIV. Benedek pápa értesülven e jeles piaristáról, a fent említett küldöttség tagjává (socius legationis) nevezte ki.¹¹ A küldöttség sikertelenségét említettem. Hogy milyen körülmények között alkalmazták a bukaresti iskolában, ismét megoldandó kérdés marad. Valószínűleg a kiváló fejedelem megszerette a rokonszenves és eszes piaristát s így kerülhetett azután vissza a bukaresti iskolába. Ugyancsak kutatás tárgyává tettem a következő problémákat is: Milyen tantárgyakat tanított? Mennyi ideig tanított ott és melyik az az iskola, amelyben tanított? Az eddigi kutatásaim alapján csak az utolsó kérdésre tudtam valamennyire valószínű megoldást kapni.

A XVIII. században Bukarestben két iskola működött, „az egyik mint Moldovában, állami görögnyelvű iskola volt, a másik szlávnyelvű; ez utóbbi már rég fennállott, az előbbit pedig Serban-Voda (1678—88) alapította és bölcsészeti, nyelv és grammatikai tanárokkal látta el, Brâncoveanu az iskolát újjászervezte.”¹²

A szlávnyelvű iskola, melyben az államtól fizetett tanítók oktattak, nem volt más, mint a Ó-Szent Györgyről (Sfântul Gheorghe Vechiu) elnevezett iskola;¹³ a görögnyelvű pedig szintén az államtól fenntartott és Serban-Vodától alapított iskola, a Szent Száváról (Sfântul Sava) nevezett iskolával azonos.¹⁴ A Szent-Száva iskola Bukarestben Brâncoveanu Konstantin (1688—1714) uralkodása alatt hírnévnek örvendett és virágzási korát élte.¹⁵

⁷ *Index Bio-Bibliograficus CC. RR. PP. Matris Dei Scholarum Piarum*. Volumen primum. Romae, 1908, 221—22. l.

⁸ Index id. h.

⁹ Kalazantinum. Kolozsvár, 1910—11, 164. l.

¹⁰ Kalazantinum, u. o. 163. l.

¹¹ „... Quam opinionem egregie confirmavit, quum Florentiae primum ac deinde Romae aliquamdiu commoratus iussu atque autoritate Benedicti XIV., P. M. Transalpinas Daciae partes Innocentio Desericio a Divo Thoma Aquinate Sch. Piar. Assistenti Generali, anno 1746 socius legationis ad Valachiae Principem Mavrocordatum susceptae adiungeretur.” Index Bio, etc.

¹² Jorga Miklós id. m. 506—507. l. Bővebben az „Invățământul grecesc în epoca fanariotă”-ban. Xenopol D. Sándor: *Istoria românilor din Dacia Traiană* c. művében, București, 1930. X. k. 3. kiad. 166—206. l.

¹³ U. o. 507. l.

¹⁴ U. o.

¹⁵ Egy 1707-ből kelt okmány bizonyítja, hogy Brâncoveanu Konstantin nagy érdeklődést tanúsított az iskola működése iránt. Lásd: Urechia V. Sándor: *Istoria școlilor dela 1800—1864*. București, 1892. I. Introducere. 12. l.

Most már felvetődik a kérdés, hogy melyik iskolában működött Conradi Norbert. A legnagyobb valószínűséggel állíthatjuk, hogy a görögnyelvű iskolában, azaz a Szent-Száva iskolában, mert Conradi Norbert klasszikus műveltsége közelebb állott a görög kultúrához és nyelvhez, mint a szlávéhoz. Ha ezt az állítást elfogadjuk, akkor Conradi Norbert megelőzte Lazár Györgyöt a piarista szellemnek és rendszernek a bukaresti Szent-Száva iskolába való bevezetésében. Tudvalevő, hogy Lazár György (1779–1823), aki a kolozsvári piaristáknak volt a növendéke, 1818-ban „Bukarestben a kolozsvári piarista intézet mintájára szervezi meg az első román nyelvű iskolát”¹⁰, épen abban az iskolában, amelyben Conradi Norbert is tanított. E szerint nagyon könnyen megtörténhetett, hogy Lazár György iskolanyitáskor a Szent-Szávában már nem volt teljesen ismeretlen a piarista szellem és rendszer és így neki a továbbfejlesztés és tökéletesítés munkája jutott osztályrészül, valamint az, hogy latin helyett román nyelven adja elő az egyes tantárgyakat. Bár az is igaz, hogy a piarista szellem két képviselője között hetvenkét esztendő a különbség, mégsem tagadható, hogy mindkét esetben a piaristák jelentékeny hatással voltak a román szellemű kultúra előmozdítására.

A fentiekből még két dolgot szűrhetünk le. Az egyik az, hogy a pápa mindig nagyrabecsülte a piarista rend apostoli és tanítói működését, különben nem ajánlotta volna Mavrocordat Konstantinnak. A másik az, hogy a pápai küldöttség még jobban megvilágítja a fanariota Mavrocordat Konstantin személyét, aki tudományoszeretetével és a műveltséget előmozdító újtársaival kétségtelenül felülemelkedik a görög uralom kizsákmányoló fejedelmein.

Józsa János.

¹⁰ Dr. György Lajos: *Öreg diák visszanéz.* Kolozsvár, 1926. 62. l. Lásd még Dr. Bitay Árpád: *Istoria literaturii române.* Cluj, 1925. 14. l.